

İNSAN HAKLARI İZLEME ÖRGÜTÜ RAPORLARINDA 2002-2017 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI

Recep GÜLMEZ*

Geliş Tarihi/Received Date: 17.10.2017-Kabul Tarihi/Accepted Date: 10.01.2018

Doi: 10.30913/alinterisosbil.344887

Atıf Künyesi: Gülmez, Recep, “İnsan Hakları İzleme Örgütü Raporlarında 2002-2017 Yılları Arası Türkiye’de İnsan Hakları”, *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, C. 2, S. 3, 2018, ss. 23-44.

Öz

İnsan Hakları İzleme Örgütü, uluslararası insan hakları baskı gruplarından biridir. Yıllık olarak yayınladığı raporların ülkelerin insan hakları ile ilgili gelişmelerini ele almaktadır. Baskı grupları devletlerin takip ettiği politikaları etkilemeyi amaçlamaktadır. İnsan hakları izleme örgütünün yayınladığı bu raporlarda aynı şekilde devletlerin iç ve dış politikalarını gözden geçirmelerini hedefler. Bu çalışmada özellikle Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidar olduğu dönemler olan 2002-2017 yılları arasında insan haklarının raporlara yansımış görünümü ele alınmaktadır. Çalışmamızda 2002 ile 2017 yılları arasında yayınlanan raporları ele almanın temel nedeni, demokrasiyi savunan ve özgürleştirici, insan haklarına önem veren bir partinin izlediği politikaların yansımaları görmektir. Raporların incelenmesi ve analiz edilmesinde Nvivo 11 niteliksel analiz programından yararlanılmıştır. Raporlar içerik analizine tabi tutulduktan sonra, ifade özgürlüğü, Kürt hakları ve işkence konularına daha çok önem verildiği ortaya çıkmıştır. İnsan hakları izleme örgütü Türkiye'nin terörle mücadelesinde objektif kalamamıştır. Ancak AK parti iktidarı döneminde raporlara göre insan hakları alanında gerileme görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları İzleme Örgütü, Türkiye, İfade Özgürlüğü, Kürt Sorunu.

Human Rights in Turkey Between 2002-2017 According to Human Rights Watch Reports

Abstract

Human Rights Watch is one of the international human rights pressure groups. The annual reports address the development of countries' human rights. The pressure groups aim at influencing the policies that governments follow. The reports published by the Human Rights Watch, are to make the states revise their internal and external policies. This study examines the reflection of human rights in the reports, especially during the periods of the ruling Justice and Development Party (AKP), 2002-2017. The main reason why we deal with the reports published between 2002 and 2017 is to reflect on the policies pursued by a party that defends democracy and emancipates and attaches importance to human rights. The reports were analyzed by Nvivo11 qualitative analysis. The reports being exposed to content analysis, it became clear that freedom of expression, Kurdish rights and torture were given more importance. Human Rights Watch has not been objective in Turkey's fight against terrorism. However, according to the reports, during the JDP government period, there is a decline in the promotion of human rights.

Keywords: Human Rights Watch, Turkey, Freedom of Expression, Kurdish Question.

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü, Erzincan/TÜRKİYE, rgulmez@erzincan.edu.tr

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerin sadece devletler tarafından yönetildiğini söylemek yanıltıcı olur. Devletlerin iç ve dış politikalarını etkileyebilecek kapasitede baskı ve çıkar grupları bulunmaktadır. Bu gruplar sadece ekonomik değil aynı zamanda ideolojik, kavramsal ve inançsal olarak devletlerin izlediği politikaları etkileyebilirler. Baskı grupları ekonomik amaçlı bir araya geldikleri gibi siyasal ve demokratik amaçlarla da bir araya gelebilirler. Yani ortak menfaatler etrafında bir araya geldikleri gibi, ortak tutumlar etrafında da bir araya gelebilirler. Ulusal düzeyde olduğu gibi uluslararası güce sahip olabilen baskı grupları en başta sivil toplum örgütleridir. Hukuki bir yapıya sahip olan sivil toplum kuruluşları devletlerin benimsediği politikaların çerçevesini değiştirebilir veya tamamen bu politikaları belirleyebilirler.

Çalışmamızın temel konusunu bu baskı gruplarından İnsan Hakları İzleme Örgütünün Türkiye ile ilgili yayınladığı 2002-2017 yılları arası raporlar oluşturmaktadır. Bu örgüt özellikle son dönemde Türkiye’de insan haklarının gelişimi ve bu konuda ilerleme konusunda aktif rol oynamıştır. Yayınlanan raporlar iç politikayı etkilediği gibi dış politikada da yönlendirici olmuştur. Akademik çalışmalarda bu raporlar referans kaynak olarak kullanılmakta, siyasileri ve karar mekanizmalarını etkilemektedir. Yayınlanan raporlar ışığında Türkiye’de insan hakları konusunda ilerleme olup olmadığı incelenecek, İnsan Hakları İzleme Örgütünün Türkiye’ye bakışı değerlendirilecektir.

Adalet ve Kalkınma Partisinin (AK Parti) insan hakları ve demokrasi konusuna vurgu yaparak 2002’te iktidara gelmesi; Kopenhag kriterlerine uyma taahhüdü ve Avrupa Birliğine tam üyelik çabaları; insan haklarının geliştirilmesi ve korunması konusunda verilen sözler, 2002 ile 2017 yılları arası “demokratikleştirici” ve “özgürleştirici” Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) dönemini incelememiz için bir kaç sebeptir. Başta demokrasi ve insan hakları konusunda kararlı ve ilerlemeci bir politika izleyen AKP, insan hakları izleme örgütü raporlarına göre son dönemlerde giderek kötüleşen bir tutum içerisine girmiştir. Bu durum uluslararası örgütleri harekete geçirmiş ve Türkiye’ye baskıları artırmıştır. Çalışmamızda, 2002 ile 2017 yılları arasında İnsan Hakları İzleme Örgütünün Türkiye ile ilgili raporları ele alınacak olup durum değerlendirmesi yapılacaktır. Çalışmamızda Nvivo 11 niteliksel analiz programı kullanılarak döküman ve içerik analizi yapılmıştır. Çalışmamızda baskı grupları ve rolleri ele alındıktan sonra İnsan Hakları İzleme Örgütünün raporlarında Türkiye’nin insan hakları hususunda ilerleme durumu ele alınacak, bu baskı grubunun en fazla önem verdiği alan incelenecek.

BASKI GRUPLARI VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi alanında baskı ve çıkar grupları devletin karar alma mekanizmalarını önemli derecede etkilemektedir. Baskı ve çıkar grupları, devletin kurumları olmayıp, tamamen hukuki bir yapıya sahip devletin tanıdığı denge mekanizmalarıdır. Demokratik ve çoğulcu yönetim sistemlerinde baskı ve çıkar grupları yönetime ve karar alma mekanizmalarına doğrudan katılmadan bu gruplar vasıtasıyla katılabilmektedir. Demokratik toplumların vazgeçilmez unsurlarından olan baskı ve çıkar grupları fren ve denge sistemlerini oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkilerde ve iç politikada baskı grupları dünyanın her yerinde küçükü büyüklü mevcuttur. Bu grupları kategorileştirmek oldukça zordur (Watts, 2007: 29). ABD’de bu tür örgütler çıkar grupları adı altında düşünülürken başka yerlerde iki farklı grup olarak adlandırılır. Aslında

Baskı grupları, toplumun her kesiminden katılımcının belli bir amaç, ideoloji, fikir veya düşünce doğrultusunda sosyal bir güç olarak örgütlendiği ve iktidarı bu amaçla baskı altında tuttuğu dernek, sendika veya sivil toplum kuruluşu gibi örgüt olarak tanımlayabiliriz (Akad 1976). Diğer yandan uluslararası bir ifade olan lobby, organizasyon veya örgütlü grup olarak adlandırılan ve iktidarın veya karar verme mekanizmalarının karar verme sürecini etkilemeyi amaçlayan topluluklar olarak tanımlanıp özellikle sivil toplum kuruluşları bu tanıma uygun olarak değerlendirilebilir (Şahin ve Öztürk, 2008). Baskı grupları, neoliberal düzen içinde devletin özellikle otoriter yapısına denge unsuru olarak değerlendirilir. Siyasi düzen ve iktidara denge oluşturmak veya baskı artırmak için çeşitli yöntemler kullanırlar.

Baskı gruplarının bir diğer özelliği, bilinçli ve örgütlü menfaat grubu olmasıdır. Siyasi iktidarı kolektif bir menfaat adına etkilemek ve iktidardan istenilen şeyin elde etme amacı güder (Tunaya, 1980: 321). Ortak çıkar etrafında bir araya gelip resmi kuruluşlarla irtibata geçen ve görüş ve isteklerini resmi bir kanal yoluyla ilettikleri zaman daha etkin sonuç alabileceğini düşünen gruplar baskı grupları olabilir (Arı, 2008: 76). Bu durumda baskı grubu, bireysel olarak alınamayacak bir sonucu veya iletilemeyecek bir mesajı toplu olarak iletme durumunda daha fazla işe yaramaktadır. Siyasi bir fikir veya ideoloji etrafında birleşen topluluklar siyasi iktidar için hem tehdit hem de dengedir. Bu şekilde siyasi iktidar, her daim kendisinin eylemlerini takip eden ve gerektiğinde uyaran bir topluluğun olduğunu bilerek adım atacaktır. Baskı grupları karar verme mekanizmasını en çok ikna etmeye çalışarak etkileme yolunu seçmektedir. İkna ederken en fazla mevcut durum ile ilgili raporlar veya medya yoluyla yayınlr kullanırlar.

Baskı gruplarını Arı (2008: 69), hükümet dışı ulusal aktörler olarak tanımlayarak iç politika ve uluslararası politika arasında bağlantı kurmaları sebebiyle akademik çalışmalarda önemlerine değinildiğini belirtir. Ball (1988), baskı grupları için siyasal karar verme mekanizmasını etkilemek amacıyla ortak bir hedef çerçevesinde bir araya gelen toplumsal grup olarak tanımlamaktadır. Bal vd. (2006: 42) baskı gruplarını hükümetler dışı uluslararası örgütlenmeler olarak tanımlamakta ve devletlerin problemlere yeterince çözüm bulmaması durumunda bu örgütlerin sahneye çıkabileceğinden bahsetmektedirler. İnsanların bir takım sosyal, ekonomik, siyasal veya hukuki problemlerini çözememeleri durumunda bu tür örgütlere başvuru yapılması ve hükümetlere baskı yapılması uluslararası hukukun bir parçası haline gelmiştir. Nitekim, Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Komitesi gibi örgütler insan hakları alanında en bilinen baskı gruplarından (Arı, 2008: 47). Bu gruplar insan hakları savunucularını bir arada tutan en güçlü lobi faaliyetlerini yürütmektedir. Uluslararası Af Örgütü ABD menşeli olmasa da büyük oranda bu ülkeden destek almaktadır. İnsan Hakları İzleme Örgütü ise ABD menşelidir.

İnsan hakları ile ilgili duyarlılık özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra o kadar önem kazandı ki sivil toplum kuruluşlarının yani baskı gruplarının düşüncelerini veya en azından tepkilerini bilmeden uluslararası anlaşmalar neredeyse imzalanmamaktadır. Dolayısıyla sivil toplum örgütleri uluslararası anlaşmaların imzalanmasında öncü bir rol oynamaktadır (Wong, 2012: 35). Nitekim bugün Avrupa Birliği uluslararası anlaşmalarda insan haklarına dikkat etmekte ve üye olacak devletlerden insan hakları konusunda ilerlemeler kaydetmesini ve uluslararası sözleşmelere riayet etmesini istemektedir. Bunun için 1993 yılında Kopenhag Kriterlerini temel almıştır¹.

Demokrasi insan haklarının geliştiği bir tarladır. İnsan haklarının korunması ve desteklenmesi ancak demokratik kurumların varolması ile olur. Demokrasinin varlığı ise fren ve denge mekanizmaları ile yani iktidarın gözlenmesi ve insan haklarını çiğnemesi durumunda baskı yapılması ile korunur. Nitekim Watts, çoğulcu demokrasilerde siyasi kararların var olması gruplar arasında yarışmacı ve rekabetçi davranışların ürünü olduğunu ve güç dengesi oluşturduğunu belirterek, baskı gruplarına müdahalenin demokrasinin zayıfladığı anlamını taşıdığını belirtir (Watts, 2007: 208).

Baskı grupları, sadece demokrasi ve insan hakları hususunda değil aynı zamanda eğitimin sağlığı, ticaretten endüstriye kadar birçok alanda

¹ European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations, Conditions for membership, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/conditions-membership_en (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

İnsan Hakları İzleme Örgütü Raporlarında...

İktidara baskı yapabilmektedir. Örneğin ABD’de Ronald Reagan döneminde eğitim alanında baskı gruplarından muhafazakar Moral Majority grubu yönetime Amerika kolektif bilincinin ahlaki önceliklerinin yeniden tanımlanması hususunda baskı yaparak politika değişikliğine gitmişlerdir (Abbott, 1990: 43). Bunun gibi, eğitimde öğrencilerin hangi dili konuşacağından nasıl bir eğitim alacağına kadar baskı grupları rol alabilmektedirler (Sailors and Hoffman, 2004).

İnsan haklarının savunulması konusunda evrensel olarak bilinen Türkiye kökenli herhangi bir sivil toplum örgütü bulunmamaktadır. Ancak birkaç sivil toplum örgütünün dışında devlet kurumlarına bağlı olarak insan hakları ile ilgili birimlerin olduğu bilinmektedir². Devlet kurumlarına bağlı olmayan yani hükümet dışı örgütler ise çok zayıf veya yeterli bir bütçeye sahip değildir. İnsan hakları konusunda en fazla batı dünyası yani demokrasi savunucuları çalışma yapıp bu tür örgütlere destek vermektedir.

Bir baskı grubu olan sivil toplum örgütleri, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Sivil toplum fikri, özellikle 1900’lerin başlarında ve ortalarında ortaya çıkan Hitler, Mussolini tarzı yönetimlerin tecrübe edilmesinden sonra önem kazanmıştır. Hatta, Beetham ve Boyle (2009: 36), demokrasinin olmazsa olmaz organlarından medya, sendika ve ticarethanelerin yanı sıra sivil toplum örgütlerini dile getirmektedirler. Toplumun siyasi otoriteden bağımsız ve özgür hareket etmesi olarak tanımlanabilecek sivil toplum örgütleri iktidara dur diyebilecek kapasitede ki gruplardır Beetham (1994, 1999, 2005). Akıncı’ya (2014: 194) göre, “sivil toplum, gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü sosyal yapılandırma”. Sivil toplumun kendine ait beş temel özelliği bulunmaktadır (Tağma, 2001): “Özerklik, Baskıcılık, Örgütlülük, Gönüllülük, Farklılık”. Bu özelliklerden en önemlisi bize göre baskı kurabilmektir. Bazı araştırmacılara göre (Çam, 2000), sivil toplum küresel bir yapıya sahip olup kendi içinde farklı gruplardan oluşan bir bütün halindedir. Yani grupların birbirleri ile bağlantılı olması için ortak bir bağın olması gerekir. Diğer yandan, sivil toplum dinamik bir özelliğe sahiptir, sürekli değişkenlik gösterir, tarihe ve topluma ayak uydurur. Sivil toplum, düzenli ve disiplinli örgütlü bir gruptur. Özellikle iç politikaya etki eden gruplarla uluslararası gruplar birlikte hareket etmeleri durumunda daha güçlü hale gelirler. İnsan hakları hususunda gelişme kaydetmek isteyen rejimler sivil toplum örgütlerini kullanarak hareket ederler³. İnsan haklarını savunma dernekleri ve sivil toplum

² <http://www.hatay.gov.tr/insan-haklari-ile-ilgili-baslica-kuruluslar>

³ Bu örgütler bazı durumlarda bir ülkenin seçilmişlerini devirmek amacıyla kullanılabilirler. Özellikle, çevresel ve haklı bir protestodan ciddi bir çatışma alanına ve zarar verici bir

örgütleri güçlü olduğu ve desteklendiği sürece demokrasi güçlüdür (Hafner-Burton and Tsutsui 2005; Risse-Kappen, Ropp, and Sikkink 1999; Schmitz and Sikkink 2002). Bu yüzden uluslararası insan hakları sözleşmelerinin taraf ülkelerce imzalanması ve onaylanması bu örgütlerin hukuki alt yapılarını oluşturmakta ve desteklemektedir. Küreselleşen dünyanın siyasi aktörleri olan sivil toplum örgütleri, toplumu yönlendiren önemli aktörler olup, neo-liberalizmin vazgeçilmez siyasi kaynağıdır (Talas, 2011: 391). Ekonomi, kültür, eğitim, sağlık, sanayi gibi birçok alanda söz sahibi olmaya başlamışlardır.

Sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri ile sosyal hareketler kavramı nadirde olsa karıştırılmakta ve aynı bilim alanında değerlendirilmektedir. Oysaki sivil toplum örgütleri siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinde değerlendirilirken sosyal hareketler sosyoloji bilimi alanında çalışılır (Stammers, 1999: 984). Sosyal hareketler, sivil toplum örgütleri tarafından desteklenebilirler. Bu durumda siyasi karar mekanizmasının daha dikkatli adım atması gerekir. ABD ve Avrupa’da yaygın olan sivil toplum örgütleri Türkiye’de gittikçe yaygınlaşan ve güçlenen bir olgu olmuştur (Gündüz and Kaya, 2014: 132). Yatkin (2008: 31), sivil toplum örgütlerinin “yasama, yürütme, yargı ve medyadan sonra “Beşinci Güç”, kamu ve özel kesimden sonra “Üçüncü sektör” olarak” betimlemektedir. Avrupa Birliği özellikle aday ülke ve üye devletlerin sivil toplum kuruluşlarına tanıdığı özgürlük sınırları ile yakından ilgilidir. Toplantı yapabilme veya grup oluşturabilme hakkı ile ilgili eleştiriler Türkiye ile ilgili ilerleme raporlarına yansımış ve hibe programları bu kuruluşların geliştirilmesi için planlanmıştır⁴.

İNSAN HAKLARI İZLEME ÖRGÜTÜ

İnsan hakları izleme örgütü, ikinci dünya savaşında yıkılan insanlık onurunu yeniden inşa etmek için kurulan sivil toplum örgütlerinden biridir. Özellikle hali hazırda ABD tarafından finansal olarak desteklenen Uluslararası Af Örgütü’nün mevcudiyeti böyle bir kuruma destek verilmesi hususunda tartışmalar yaratmıştır. Yine de 1970’lerde bu örgütün kurulması engellenememiş hatta bazı tesadüfi olaylar ile birlikte “1981 yılında Carter yönetiminin insan hakları

örgüte dönüşen Gezi Parkı protestocuları bu örgütlerin maşası haline gelmişlerdir. Yine 15 Temmuz 2016 yılında yapılan darbe girişiminde, Türkiye’de sivil toplum örgütü olarak görülen Fetullah Gülen Hareketinin tehlikeli bir terör örgütü haline dönüştüğü görülmüştür. Kanaat önderi olarak görülen şahısların darbe girişiminde bulunması ilk değildir. Kanaat önderlerinin darbe yapabileceğine dair çalışmalar bulunmaktadır (Bkz: John A. Wiseman & Elizabeth Vidler. 1995. The July 1994 coup d'Etat in the Gambia: The end of an era?, The Round Table, Vol. 84, Iss. 333)

⁴Avrupa Birliği Bakanlığı, İlerleme Raporları, http://www.ab.gov.tr/files/2012_ilerleme_raporu_02_01_13_fotomat_version.pdf (Erişim Tarihi: 15.12.2017) diğer ilerleme raporlarında da aynı durum geçerlidir.

İnsan Hakları İzleme Örgütü Raporlarında...

konusunda Reagan yönetimine karşı mücadelesinde kullanılmasına sebep olmuştur” (Neier, 2012: 204). İnsan hakları izleme örgütünün asıl doğduğu yer olan Helsinki şehri, bu sivil toplum örgütünün adını aldığı yer olup Helsinki İzleme Örgütü daha sonra İnsan Hakları İzleme Örgütü adını almıştır. Böyle bir isim değişikliğine gidilmesinin sebebi, soğuk savaş sonrası dünyada gelişen siyasi olaylardır. Bunların başında, 1979 İran Devrimi, Sovyetlerin 1979 yılında Afganistan’ı işgali, 1980 yılında Polonya’da Stalinizm’i yıkan İşçi olayları (Solidarnosc) (Heyns and Bialecki, 1991: 352) ve ABD’de Jimmy Carter’ın insan hakları konusunda yaptığı reformları kabul etmeyeceğini açıklayan Ronald Reagan’ın 40. Başkan olarak seçilmesidir (Forsythe, 2017: 34). Bugün bağımsız bir sivil toplum örgütü olan İnsan Hakları İzleme Örgütü hükümetler hariç olmak üzere hem tüzel kişilerden hem de dünya çapında çok çeşitli kurumlardan destek almaktadır (Watson, 2004: 442). İnsan Hakları İzleme Örgütü böylece dünyada insan hakları konusunda araştırma yapan ve insan haklarını savunan önemli sivil toplum örgütü haline gelmiştir. İki örgütün odaklandığı konular ise eğitim ve sağlık alanındayken zamanla sivil ve siyasi hakların istismarından kaynaklı kültürel, sosyal ve ekonomik hakların çiğnenmesine ve küresel adalet arayışına odaklanılmıştır (Brody et al., 2001). Uluslararası sivil ve siyasi haklar sözleşmesinde geçen insan hakları ile ilgili maddelerin uygulanıp uygulanmadığı ilgi odağıdır. Özellikle demokrasinin beşiği olarak görülen ve demokrasiyi korumakla görevli olduğu düşünülen Batı dünyası ile ilişkiler ve bütünleşme konularında dikkati çekmek istemektedir. Bu açıdan, insan hakları ve demokrasi konusunda Avrupa Birliği’nin ortaya koyduğu Kopenhag kriterlerine uyum konusuna önem vermektedir.

İNSAN HAKLARI İZLEME ÖRGÜTÜ RAPORLARINDA TÜRKİYE

İnsan hakları izleme örgütü, 1990’da Türkiye ile ilgili ilk raporunu Helsinki İzleme Örgütü altında yapmıştır⁵. İnsan hakları ile ilgili durumun çok kötü olduğundan bahseden raporda, işkence ile ilgili bilgilerden, ifade özgürlüğünden ve patlak verecek Körfez Savaşından dolayı Kürt göçmenlerin durumlarını ele almaktadır. Çalışmamızın içeriği ve konunun önemi açısından burada sadece 2002-2017 yılları arasından yayınlanan raporları ele alacağız. Nitekim Ak Partinin iktidara gelişi ve insan hakları konusunda tutumu dikkate değer bir şekilde değişiklik göstermiştir. İşte bu sebepten dolayı, insan hakları ve demokrasi konusunda raporların önemi artmaktadır.

⁵Human Rights Watch Reports, 1990 Report, https://www.hrw.org/reports/1990/WR90/HELSINKI.BOU-04.htm#P585_134572 (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) insan hakları ve demokrasi konularına daha fazla eğilip, Avrupa Birliği üyeliğini öncelik haline getireceğine söz vererek, %34 gibi bir oranla ve 363 milletvekiliyle iktidar oldu (Ahmad, 2010: 219). Ülkenin ekonomik kriz içerisinde olması, dış politikada istenmeyen olaylar ve Erdoğan'ın karizmatik liderliği ile AK Partinin iktidar olması kaçınılmazdı. İnsan Hakları İzleme Örgütü, 2003 yılını değerlendirdiği raporunda, Avrupa Birliğinin Kopenhag kriterlerinin ele alınması, idam cezasının kaldırılması, azınlık haklarının tanınması, Türkçe'nin dışında eğitim hakkının getirilmesi saygıyla karşılanırken, işkencenin halen daha var olması, ifade ve toplanma özgürlüğünün tam olarak verilmemesi, okullarda başörtüsü yasağından dolayı binlerce öğrencinin eğitim hakkının ellerinden alınması ve son olarak namus davaları ve kadınların güneydoğu ve doğu Anadolu bölgelerinde öldürülmeleri başlıca ele alınan konulardır⁶. Raporlara yansıyan bu konular Avrupa Birliği ve diğer batı kökenli uluslararası örgütlerin desteği ile ortaya konulmuştur.

2004 yılında İnsan Hakları İzleme Örgütü bir tavsiye karar yayınlarken, özellikle başörtüsü konusuna ve yükseköğretimde eğitim hakkına ve aynı zamanda akademik özgürlük konularına değinmiştir. Bu kararlarda, demokrasi ve insan haklarının üstün tutulması, ifade özgürlüğü ve eğitim alma hakkı olarak temel hak ve özgürlükler konularına değinilmiş, başörtüsü yasağı nedeniyle eğitim hakkı ellerinden alınan kız çocuklarına gerekli olanakların sağlanması istenmiştir. Diğer yandan, AK Parti iktidarının muhafazakâr demokrasiyi benimsemesi ve 28 Şubat döneminde yapılan uygulamaların intikamını alacağı düşüncesi ile İnsan Hakları İzleme Örgütü uyarıda bulunmuştur. Henüz ortada böyle bir uygulama yok iken örgütün böyle bir uyarıda bulunması düşündürücüdür⁷. 2004 yılında bu tavsiye karar haricinde herhangi bir rapor yayınlanmamıştır. Zira AK Parti iktidarı bu dönemde demokratikleşme ve insan hakları adına birçok yenilik getirmiş ve reformlar yapmıştır.

2005 yılında yayınlanan rapor, ifade özgürlüğü, işkence ve yanlış muamele, yerlerinden edilme, temel uluslararası aktörler başlıkları altında yazılmıştır. Burada daha çok yavaş fakat istikrarlı bir şekilde gerçekleşen insan hakları ile ilgili gelişmeler ele alınmıştır. İfade özgürlüğü kısmında, Kürtlerin durumu, Kürtçenin serbest olarak konuşulması ve farklı dillerde yayınların olması ile 1994 yılından beri hapis yatan Leyla Zana, Orhan Doğan, Hatip Dicle ve Selim Sadak adlı milletvekillerinin serbest kalması

⁶Human Rights Watch, Turkey Report, <http://pantheon.hrw.org/legacy/wr2k3/pdf/turkey.pdf> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

⁷Human Rights Watch, 2004 Report on Turkey, https://www.hrw.org/legacy/backgrounder/eca/turkey/2004/headscarf_memo.pdf (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

İnsan Hakları İzleme Örgütü Raporlarında...

dile getirilmektedir. Diğer yandan, işkence ve yanlış muamele konusunda özellikle polis karakollarında görülen vakalarda azalma olmasına rağmen bu vakaların devam ettiğine vurgu yapılmış ve bu tür yerlere kamera takılması istenmiştir. Bunun haricinde, 1990'larda PKK terör örgütü ile güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmalarda yerlerinden edilen köylülerin geri dönmeleri ve eski yaşamlarına yeniden kavuşmalarını istemeleri durumunda hükümetin tedbir alması istenmiştir. Son olarak, temel uluslararası aktörler olarak, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, Birleşmiş Milletler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile işkenceyi önleme komitesi 2004 yılında insan haklarının gelişimi konusunda gözlemlerde bulunmuş ve 2005 yılında katılım müzakerelerinin başlangıcına kadar reformlar yapılan alanlardan bahsedilmiştir⁸.

2006 yılında yayınlanan raporda⁹ ilginç tespitler ve bulgular bulunmaktadır. Öncelikle giriş kısmında PKK terör örgütü ifadesi yerine Kürdistan Çalışanları Partisi olarak vurgu yapılmaktadır. Türkiye'nin 2005 yılında AB ile tam üyelik müzakereleri başlatmasından ve tam üye olabilmesinin 10 yıl veya daha fazla bir süre alabileceğinden bahsetmektedir. Temel başlıklar, ifade ve inanç özgürlüğü, azınlıklara saygı, toplanma özgürlüğü, hukuk dışı yargılamalar, karakol ve akıl hastanelerinde yapılan işkence ve yanlış muamele, insanların yerlerinden edilmesi, insan hakları taraftarları ve temel uluslararası aktörlerdir. İfade ve inanç hürriyeti kapsamında hiç kimseye kısıtlama yapıp hapis cezası verilmediği ancak cumhurbaşkanına, devletin kurumlarına ve bayrağa hakaretten dolayı ceza ve müeyyidelerin olduğu ve bu konu ile ilgili herhangi bir yaptırım olmadığından bahsedilmektedir.

Bilindiği gibi Türk Ceza Kanununda Cumhurbaşkanına hakaret hapis cezasına sebep olmaktadır. Böyle cezalar sadece ülkemizde uygulanmayıp demokrasi ve insan haklarını savunan Batı Avrupa ülkelerinde de mevcuttur. Örneğin İtalya¹⁰, Almanya¹¹, Belçika¹² ve Hollanda¹³, da cezalar en az üç ay hapisten başlıyor bunun haricinde birde

⁸Human Rights Watch, 2005 Turkey Report, <https://www.hrw.org/world-report/2005/country-chapters/turkey> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

⁹Human Rights Watch, 2006 Turkey Report <https://www.hrw.org/world-report/2006/country-chapters/turkey> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

¹⁰Venedik Komisyonunun İtalya'da Cumhurbaşkanına Hakarete dair Rapor, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2013\)038-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2013)038-e) (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

¹¹Almanya'da Devlet Başkanına hakarete verilen ceza yönetmeliği için Bkz, <http://legaldb.freemedia.at/legal-database/germany/?target=criminal-defamation-of-the-head-of-state> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

¹²Belçika'da Krala hakarete verilen ceza yönetmeliği için http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&cn=1847040630&table_name=loi (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

¹³Hollanda'da Krala hakarete verilen ceza yönetmeliği için <http://legaldb.freemedia.at/legal-database/netherlands/> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

Recep GÜLMEZ

para cezası verilebiliyor. Fransa¹⁴ hapis cezası ve başkana hakaret cezasını 2013 yılında kaldırmış ancak kamu görevlilerine hakaret cezasını kaldırmamıştır. Kamu görevlilerine hakaret cezası 45.000 Avro 'dur. Cumhurbaşkanı kamu görevlisi olarak tanıtmış ve başkana hakaret eden herkes 45000 Avro ceza ile cezalandırılmaktadır.

Başörtüsü yasağından dolayı kadınların eğitim haklarının halen daha korunmadığı 2006 yılı raporunda vurgulanmıştır. Ankara barosunun başörtülü bir avukata disiplin soruşturması başlattığı belirtilmiştir. Azınlıklara saygı konusunda, raporda, dil hakları konusunda henüz ilerleme sağlanmadığı, Lazca ve Kürtçe yayın ve basın haklarının vermediği ayrıca derneklerin kendi dillerinde ve Türkçe olmak üzere çift dilde materyal hazırlamasının anayasaya aykırı olduğu belirtilmiştir. Toplanma hakkı hususunda, İstanbul'da göstericilere polisin müdahale etmesi ve biber gazı sıkmasının insan haklarının ihlali olarak değerlendirilmiştir. Bugün Batı dünyasında devletin istemediği gösteri ve toplantılarda polislerin aşırı müdahalesi ve şiddeti mevcuttur. Her ne kadar işkence ve yanlış müdahale azalmış olsa da, mekencenin ve sert müdahalelerin hem karakollarda hem de akıl hastanelerinde devam ettiğinden bahsedilmektedir. Böyle vakalarda, devletin en ağır cezaları vermesi gerekir.

1980 ve 1990'larda yerlerinden edilen Kürtlerin kendi köylerine dönmesi için yapılan çabaların yetersiz olduğu ve hatta başarısız olduğundan bahsedilerek, hem güvenlik hem de yeterli fiziki alt yapının olması durumunda geri dönüşlerin olabileceğinden bahsedilmektedir. Ancak geri dönmek isteyenlerin özellikle köy korucuları tarafından rahatsız edildiğinden bahsedilmektedir. İnsan hakları taraftarları konusunda hükümetin daha fazla adım attığı ve bunun için insan hakları örgütleri ile toplantı yaptığını dikkat çekilmektedir. Demokratikleşme adına bu tür örgütlerin varlığı Türkiye'nin gücünü artırmaktadır. Uluslararası aktörler olarak, Avrupa Komisyonu, İnsan Hakları Mahkemesi ve Birleşmiş Milletlerin tavsiyeleri ile gözlemleri burada tekrar vurgulanmıştır. Avrupa Komisyonu, polisin şiddet uygulamasına ve kadınlara yönelik şiddete vurgu yapmıştır.

2007 yılında yayınlanan rapor, 2006 yılında meydana gelen olayları temel alarak hazırlanmış ve ifade özgürlüğü, karakollarda işkence ve yanlış muamele orantısız güç kullanma, azınlık hakları, insan hakları taraftarları, Kürtlerin yerlerinden edilmesi ve geri dönüşler, askeri ve illegal muhalif gruplar tarafından bombaların patlaması ile temel uluslararası aktörler başlıca konulardır. Bunlar içerisinde en fazla vurgu

¹⁴ Fransa'da Devlet Başkanına hakarete verilen ceza yönetmeliği için Bkz <http://legaldb.freemedia.at/legal-database/france/?target=criminal-defamation-of-the-head-of-state> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

yapılan konu Türk Ceza Kanununun 301. Maddesi ile Türk milletine ve Türklüğe hakaret dolayısıyla Hrant Dink olayıdır. 1915 olaylarını ele alan köşe yazısından dolayı Hrant Dink'e hapis cezası istenmiş ancak bu ceza ertelenmişti. 2007 yılında Hrant Dink'in öldürülmesi ülke içerisinde faili meçhul cinayetlerden biri olarak görüldü. Diğer yandan TV ve Radyoda Kürtçe yayın demokratikleşmenin bir adımı olarak görülmüş ancak bir saatlik yayın yeterli görülmemiştir. İnsan hakları taraftarları sıklıkla gözaltına alındığına dair bu raporda vurgu yapılmıştır. Din özgürlüğü konusuyla ilgili olarak, başörtülü bayanların üniversitelere giremeyeceği, gazeteci ve avukatların mahkemelerde ve üniversitelerde toplantı salonlarına alınmayacakları belirtilmiştir. Uluslararası aktörler değişmeden, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Komisyonu, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi İşkenceyi Önleme Komitesinin kararları dikkate alınarak rapor tamamlanmıştır.

2007 yılında Türkiye'de Cumhurbaşkanı seçimi oldukça hararetili geçmiş olup, Türkiye'nin anayasal kriz çıkmış cumhurbaşkanı adayı Abdullah Gül'ün eşinin başörtülü olması sebebiyle kriz derinleşmiş cumhuriyet mitingleri düzenlenmiştir (Ozbudun, 2014; Polat, 2009). Bu konu ile ilgili olarak insan hakları izleme örgütü herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Azınlıkların hakları konusunda iyileştirmelerin yavaş ve toplumun tepkisini çekmeden yapılması bir olumlu gelişme olarak görülecekken eleştirilmiştir. Karakollarda işkencenin olması devletin yasalarında ve gözetiminde olmayıp tamamen şahsi bir konu olduğu ve işkence yapanların cezalandırıldığı belirtilmemiştir.

2008 yılında İnsan Hakları İzleme Örgütünün yayınladığı rapor, genel olarak ülkede ki siyasi gelişmeleri ele aldıktan sonra İnsan Hakları Savunucuları, İfade ve Toplanma Özgürlüğü, Güvenlik Güçleri tarafından İşkence, Kötü Muamele ve Öldürme, Sivillere Yönelik Saldırıları, Cezasızlık ve Temel Uluslararası Aktörler başlıkları altında rapor tamamlanmıştır. İnsan Hakları Savunucuları başlığı altında, Hrant Dink'in öldürülmesi ve LGBT derneğinin kapatılması değerlendirilmiştir. Ermeni soykırımı ile ilgili bir yazıdan dolayı Türklüğe hakaret suçundan cezaya çarptırılan ancak cezası ertelenen Hrant Dink insan haklarını savunan biri olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca ifade ve toplanma özgürlüğü başlığı altında Dink olayı ile bazı Kürt milletvekillerinin ifadelerinden dolayı ceza almaları değerlendirilmiştir. Burada, halkı kışkırtıcı ve çatışmaya yol açacak ifade ve açıklamaların ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmeyeceğinden bahsedilmemektedir. PKK sivillere yönelik Ankara Ulus'ta saldırı düzenlemiş ve birçok vatandaş ölmüştür. Bununla ilgili olarak İnsan Hakları İzleme Örgütü, PKK'ya terör örgütü olarak hitap etmemiştir. Böyle bir örgütün öncelikle bir terör örgütü olduğundan bahsederek tarafsızlığını ilan etmesi gerekir. Kötü muamele ve işkence konularında yine karakollarda az da olsa böyle

Recep GÜLMEZ

vakaların olduğundan bahsedilmektedir. Temel uluslararası aktörler ise, Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi, AIHM, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi dikkate alınmış ve görüşleri değerlendirilmiştir.

2009 yılında yayınlanan raporda, özellikle giriş kısmında AKP'nin kapatılma davasına vurgu yapılmış ve bu sebepten insan hakları konusunda ilerlemelerin durma noktasına geldiği belirtilmiştir. İfade özgürlüğü dernek ve toplantı başlığı altında partinin başörtüsünü serbestleştirme girişimlerinden dolayı kapatma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı ve Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyinden parti kapatmaya yönelik tepkiler geldiği açıkça belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, Demokratik Toplum Partisi de ayrılıkçı söylemlerden dolayı kapatılma riski ile karşı karşıya kalmıştır. İnsan hakları savunucuları için Dink davası ve katil zanlısı ile LGBT taraftarlarının durumuna dikkat çekilmiştir. Cezasızlık başlığı altında Ergenekon soruşturmaları ve işkence yapan polislerin yargılama sürecinde adaletin ilgisizliği ele alınmıştır. Ergenekon davasının başlaması ve 100'den fazla askeri ve sivil personelin tutuklanması hususunda sadece bilgi verilmiştir. Sivillerin saldırıya uğraması ile birlikte PKK ve askeriye arasında çatışma olduğundan bahsedilmekte ancak terör örgütü olarak görülmemektedir.

2010 yılında yayınlanan raporda, 2009 yılı siyasi olayları ele alınmış ve insan hakları konusunda özellikle demokratik açılım adı altında Kürtlerle yeniden müzakere yapılması desteklenmiştir. Bu minvalde, Kürtçe kanal TRT 6 kurulmuş ve 24 saat yayın hakkı verilmiştir. Ayrıca diğer dillerde yayın kısıtlaması kaldırılmıştır. Bu açıdan hükümetin hakları tanımaya dayalı politikası takdir edilmiş ve PKK ile silahlı mücadele taraftarı bir tutumun olmaması değerlendirilmiştir. Ancak yine de PKK'nın saldırıları ve silahlı çatışma devam etmiştir. Kürtçe çıkan gazete ve dergiler terör propagandası yapmak ve halkı kışkırtmak suçundan kapatılmış ve bunları destekleyen birçok gazeteci tutuklanmıştır. Ayrıca PKK'nın şehir yapılanması olan KCK üyeliğinden 7 belediye başkanı tutuklanmıştır.

2010 yılında halen daha işkence ve yanlış muameleler olduğu ve bunun insan haklarına aykırı olduğu raporda tekrardan vurgulanmıştır. Ergenekon davası ile ilgili görüşler ve haksız yere hapis hane tutuklu bulunanların adil yargılanma sürecinin devam etmesi gerektiği vurgulanmıştır. İnsan hakları izleme örgütünün tüm bu değerlendirmeleri yaparken ülkenin iç siyasi politikası ve toplumsal yapıyı tanımadığı açıktır. Zira Türkiye PKK'yı bir terör örgütü olarak görürken, insan hakları izleme örgütü ne PKK'yı ne de onun şehir uzantısı KCK'yı tehlikeli bir örgüt olarak değerlendirmemektedir. Yine bu dönemde Türkiye'nin yönünü doğuya çevirdiği tartışmaları devam etse de Batı ile ilişkilerde bir değişim olmadı. İnsan Hakları İzleme Örgütü Avrupa

İnsan Hakları İzleme Örgütü Raporlarında...

Birliğin anayasal reformları desteklediğini belirtmiştir. Bu açıdan batı kökenli örgütlerin aynı dili konuştukları ve demokratik açılımların her zaman ön planda olması gerektiği belirtilmiştir.

2011 yılında yayınlanan raporda Türkiye'nin demokratik açılımı hususunda ilerleme kaydedilmediği hatta 2005 yılından beri hedeflenen reformlara ulaşılmadığı belirtilmiş Kürtlerin azınlık haklarının tanınmadığı belirtilmiştir. Aslında burada demokratik açılım Kürtlere yönelik değil demokratikleşmenin bir gereği ve hukuk devletinin özelliği olarak her vatandaşın kanun önünde eşit olması için gerekli denkleştirici adaleti sağlamaya yönelik bir projeydi. Ancak Batı dünyası ve özellikle insan hakları izleme örgütü de sadece Kürt haklarına vurgu yapmaktadır. AK Partinin %50 gibi bir oranla iktidar olması 1982 anayasasını değiştirme kararlılığına neden olmuştur. Suriye'de patlak veren savaş Türkiye'ye ilk sığınmacıların gelişine yol açmış ve 7500 Suriyeli mülteci Türkiye'de ki kamplarda kalmıştır. Ancak bu insanlık dramına İnsan Hakları İzleme Örgütü diğer ülkelerin kayıtsız kalmasından bahsetmemiştir.

2011 yılında en fazla göze çarpan nokta, Ergenekon davası ile ilgili Ahmet Şık ve Nedim Şener gibi gazetecilerin tutuklanmasıdır. Bu hususta özellikle raporda ifade ve toplantı yapma özgürlüğü başlığı altında belirtilmiştir. Diğer yandan KCK davaları devam etmiş ve sanıkların Kürtçe savunma taleplerinin reddedildiği belirtilmiştir. Ancak neden reddedildiği hususunda herhangi bir veri verilmemiştir. Bu raporda bir öncekilerden farklı olarak kadına karşı şiddet başlığı bulunmakta ve şiddet göre kadınların korunmasına ve haklarının savunulmasına yönelik Türkiye'nin ciddi reformlar yaptığı ancak bu reformlardan henüz iç politikada verim alınmadığına değinilmiştir. 2011 yılında yine karşımıza işkence, ölümcül silahlar ile muamele başlığı çıkmaktadır. Halen daha işkencenin var olduğu ancak somut delillere dayalı bir durum olmadığı açıktır. Uluslararası temel aktörler söz konusu olunca önceki raporlardan farklı olarak ABD hükümetinden bahsedilmekte ve gazetecilerin tutuklanması ile ilgili endişeler olduğu belirtilmektedir. Burada uluslararası bir örgüt olarak insan hakları izleme örgütü ABD hükümetini uluslararası bir baskı grubu gibi değerlendirip raporda yer vermiştir. Ayrıca, ABD Türkiye'nin PKK ile mücadelesinde askeri koordinatlar verdiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler ve ABD temel aktörler olarak değerlendirilmiştir. Burada farklı olan tek konu ABD'nin baskı grubu olarak değerlendirilmesidir.

2012 ve 2013 yıllarında Türkiye'nin demokratik açılım ile ilgili herhangi bir gelişmenin veya ilerlemenin kaydedilmediği, iç gelişmelerden daha çok dış politika konularına ağırlık verildiği ve

özellikle Suriyeli Mülteci krizinden dolayı hükümetin yeni bir politika alanı ortaya çıkmıştır. Her ne kadar ekonomide gerileme yoksa da bu dönemde ekonomik büyümede yavaşlama görülmüştür. Türkiye'nin bölgesel bir güç olma politikası eleştirilmiş ve iç politikada insan hakları ihlalleri olduğu belirtilmiştir. Özellikle Kürt milletvekilleri ve siyasi aktivistlerin terörle mücadele kanununa göre tutuklanmaları sert bir şekilde eleştirilmiştir. Azınlık hakları olarak yine Kürtlerin hakları dile getirilmiş, hükümetin anayasayı değiştirme düşüncesi takdir edilmiştir. PKK bu raporda da terör örgütü olarak görülmemiş ancak PKK'nın yaptığı saldırıların yüzlerce sivil ve askeri personelin ölümüne neden olduğu belirtilmiştir. Uluslararası aktörler olarak, Fransa'da François Hollande'ın seçilmesi ile Türk-Fransız ilişkilerinin güçlenmesi gündeme gelmiş ve Avrupa Birliği Kürt meselesini demokrasinin bir gereği olarak yeniden belirtmiştir. ABD ise yine uluslararası aktörlerden biri olarak, gazetecilerin tutuklanması ve LGBT, kadın ve çocuk hakları konusunda endişeler beyan etmiştir. Avrupa Konseyi adaletin işlenmesinde uzun soluklu ve sistemik problemlerden şikayet etmiştir.

2014 yılında yayınlanan rapor, temel olarak 2013 yılında meydana gelen siyasi gelişmeleri ele almış, Gezi olaylarına değinerek hükümetin son on yılda hiç olmadığı kadar farklı görüşlere ve muhalefet partilerine hoşgörüsüz olduğundan bahsedilmektedir. Demokratikleşme paketi Eylül ayında yürürlüğe girmiş, Abdullah Öcalan doğrudan Kürt sorununu çözmek için muhatap alınmış ve PKK ateşkes ilan etmiştir. Diğer yandan Kürtçenin ana dil olarak özel okullarda okutulmasına ve eğitime başörtüsüne izin verilmiştir. Vatandaşlık kavramı ile azınlıkların durumu gündeme gelmiştir. Suriyelerin sayısı 500.000'i bulmuş ve mülteci kampları her geçen gün daha fazla sorun olur hale gelmiştir. 17-25 Aralık 2013 tarihinde meydana gelen sivil darbe girişimi iddiaları raporda hiç bahsedilmemiştir. Bu durum bize İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün taraflı davrandığını bir kez daha göstermektedir. Avrupa Komisyonunun düzenli olarak yayınladığı ilerleme raporlarında Gezi Parkı olaylarına daha çok yer verildiğinden bahsedilmektedir. Günümüzde Batı dünyasında Türkiye ile ilgili yayınlanan kaynaklar, Gezi Parkı olayları, Kürt sorunu ve Kıbrıs ile Suriye Krizini temel konular olarak ele almaktadır. Balyoz ve Ergenekon davalarında tutuklamaların haksız olduğu da dile getirilen konulardandır.

2015 yılında yayınlanan rapor genel olarak Türkiye'de otoriterleşmenin Recep Tayyip Erdoğan'ın cumhurbaşkanı olduğunda başladığını belirtmektedir. Bu dönemde AK Partinin daha önceki yıllarda insan hakları ile ilgili atılan adımları geri aldığını ve eleştirilere kapalı olduğu yazılmıştır. Özellikle yolsuzluk iddialarının kapatılması, internet özgürlüğünün kısıtlanması, yargıya atamalarda müdahale, bir zamanlar yakın müttefik olan Gülen Hareketi ile çatışmaların yaşanması bu

dönemde yayınlanan rapora yansıyan birkaç konudur. Kürt sorunun çözümü için müzakereler devam etmiş ancak hükümetin Suriye’de Ayn-al Arab şehrinin IŞİD tarafından işgaline tepkisiz kalması eleştirilmiştir. Hükümete hakim ve savcılar ile polisin 17-25 Aralık 2013 tarihinde müdahalede bulunması hükümet tarafından tepkisiz kalmamış yargıda ve polis teşkilatında Gülen hareketinin etkisini azaltmak için yasal değişikliklere gidilmiştir. Yapılan değişiklikler ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun yapısı değişikliğe uğramış ve kuvvetler ayrılığı kavramı değişmiştir (Ozbudun, 2015). Kürt hakları yoğun bir şekilde savunulmuş ve Suriyeli mülteciler için Türkiye’nin coğrafi sınırlama getirdiği belirtilmiştir. Demokrasiyi savunan Batı, ABD, AB ve Avrupa Konseyi Türkiye’nin yargı bağımsızlığına müdahalesi, internet kısıtlamaları ve hukuk devletinden uzaklaşması hususunda endişelerini bildirmiş, Suriyeli sığınmacılara ev sahipliği yapmasından dolayı takdir etmişlerdir. Batının çifte standardı burada karşımıza çıkmaktadır. Raporlar içerisinde ilk kez 2015 yılında yayınlanan raporda dış politika başlığı altında eleştiriler verilmiştir. Dış politika olarak, Türkiye’nin IŞİD ile mücadelesi, Suriye ve Irak’ın kuzeyine askeri müdahale, Mısır’da Mursi’nin devrilmesi ve İsrail’in Gazze’ye askeri saldırısı ele alınmış, Ermenistan ile ilişkilerin düzelmediğinden bahsetmiştir.

2016 yılında yayınlanan raporda¹⁵ insan hakları ile ilgili gelişmelerin tamamen durduğu, 2015 yılında iki seçimin yapıldığı ve hükümetin yenilgiyi kabul etmediği belirtilmiştir. İkinci seçimin arifesinde 102 kişinin ölümüne sebep olan patlama IŞİD tarafından üstlenilmiştir. Mülteci sayısı 2 milyonu aşmış ve bu yüzden Avrupa Birliği ile geri kabul anlaşması imzalanmıştır. AK Partinin Suriye’de güvenli bölge oluşturma ısrarı ve Beşar El Esad’ın iktidardan indirilmesi talebi devam etmiştir. Kürtlerin oylarını alamayan AK Parti iktidarı bu kez güneydoğu anadolu bölgesinde PKK ile mücadele başlatmış ve tamamen bu bölgeyi terörden temizleme kararı almıştır. Ancak raporda terörle mücadelenin insan hakları ihlallerini doğurduğu belirtilmiştir. Suruç’a Kobani’yi yeniden inşa etme kampanyasına katılan 32 öğrencinin IŞİD tarafından öldürülmesi ancak PKK’nın bunu kabul etmeden Türk hükümetini suçlayarak Ceylanpınar’da iki polisi şehit etmesi ile PKK ile hükümet arasında ki çatışma tırmanmıştır. Bu yüzden bu bölgede birçok yerde sokağa çıkma yasağı ilan edilerek, PKK ile kesin mücadele başlatılmıştır. Raporda bölgede yürütülen operasyonlara geniş yer verilmesi gözden kaçmamaktadır. 2016 yılında yayınlanan 2015 yılı olayları Fetullahçı Terör Örgütü ile mücadele, bu örgüte yakın gazete, dergi, haber sitesi, internet servisleri, şirketler ve kanallara operasyonlar

¹⁵Human Rights Watch, 2016 Turkey Report <https://www.hrw.org/tr/world-report/2016/country-chapters/284990> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

yapılmış, birçoğu hakkında hukuki işlem başlatılmıştır. Sadece bu örgüt ile ilgili değil aynı zamanda hükümete muhalif bir çok yayın kuruluşu da aynı şekilde kapatılmış ve çalışanları hapse atılmıştır. Yargı bağımsızlığı başlığı altında Gülen hareketi ile irtibatı olduğu düşünülen hakimler ve savcılar ile polislerin darbe girişiminde bulunduğu iddia edilerek hapse atılmışlardır. Türkiye'nin Suriyelilere mülteci statüsü vermemesi, geçici koruma sağlaması eleştirilmiştir. Burada İnsan Hakları İzleme örgütü uluslararası hukuktan bahsetmemekte ve Türkiye'nin 1951 Mülteci sözleşmesi ve 1967 ek protokole taraf olduğu bu yüzden coğrafi sınırlama koyduğu hususunda bilgi sahibi değildir. 3 yaşında ki Aylan Kurdi bebeğin Türkiye kara sularına cesedinin vurması geri kabul anlaşmasının AB ile imzalanmasını hızlandırmıştır. Uluslararası aktörler, AB, Avrupa Konseyi, ABD, Birleşmiş Milletler Türkiye'nin insan hakları ile ilgili gerilemeden dolayı endişe duyduklarını belirtmişlerdir.

2017 yılında yayınlanan rapor 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe girişimi sonrası Türkiye'nin olağanüstü hal ilan etmesini müteakip basın, yargı, akademi, askeri ve daha birçok devlet kurumundan atılan memurların, hakim ve savcılarının, akademisyenler ve askeri subayların durumuna ilişkin bilgiler içermektedir. Atılan personelin Fetullahçı Terör Örgütüne üyeliği tespit edilmiş ve OHAL kapsamında devlet kurumlarından ihraç edilmişlerdir. Ancak bu durum İnsan Hakları İzleme Örgütü¹⁶ tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş¹⁷ ve Batı dünyasının Türkiye'ye müdahale etmesi için baskılar oluşturulmuştur. Gözaltıların uzaması, basın mensuplarının tutuklanması¹⁸ ve basın yayın organlarının kapatılması¹⁹, yargı mensubu hakim ve savcılarının tutuklanması²⁰, Güneydoğu Anadolu'da²¹ ki terörle mücadele²², gözaltında bulunanların işkence²³ gördüğüne dair iddialar²⁴ 2017 raporunun temel

¹⁶Human Rights Watch, Türkiye ile ilgili haberler, <https://www.hrw.org/tr/news/2017/01/12/298696> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

¹⁷BBC haber kanalı, HRW: Türkiye yeni bir cadı avı başlatmamalı <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36831937> (Erişim tarihi: 15.12.2017)

¹⁸BBC haber kanalı, HRW: Türkiye'de Eleştirel gazeteciliğe saldırı derinleşti, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38326437> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

¹⁹Human Rights Watch, Türkiye: Basını Susturmak, <https://www.hrw.org/tr/news/2016/12/15/297688> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

²⁰BBC Haber Kanalı, İnsan Hakları İzleme Örgütü: Türkiye son bir neslin en ağır krizinde, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38594801> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

²¹Human Rights Watch, Türkiye: Devlet Güneydoğudaki Ölümlemlerin Soruşturulmasını Engelliyor, <https://www.hrw.org/tr/news/2016/07/11/291848> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

²²BBC haber kanalı, HRW: Türkiye'de baskı giderek artıyor, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37828318> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

²³HRW: Türkiye İşkenceye karşı teminatları askıya alıyor, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37758675> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

²⁴Türkiye'ye gözaltındaki işkencelerle ilgili çağrı, <http://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-g%C3%B6zalt%C4%B1ndaki-i%C5%9Fkencelerle-ilgili-%C3%A7a%C4%9Fr%C4%B1-a-40918162> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

İnsan Hakları İzleme Örgütü Raporlarında...

konusu haline gelmiştir²⁵. Hatta örgüt, Avrupa Birliği ile ilişkilerin askıya alınması veya en azından müzakerelerde insan hakları konularına öncelik verilmesi için baskı yapmıştır²⁶. İnsan hakları savunucularının FETÖ üyeliğinden tutuklanması endişe verici olarak açıklanmıştır²⁷.

2017 yılı raporu İnsan Hakları İzleme örgütünün 2002 ile 2017 yılları arasında yayınladığı en uzun rapordur. 15 Temmuz 2016 darbesini Gülen Hareketinin yaptığını doğrudan belirtmeksizin, raporda tutuklananların veya ihraç olan devlet görevlilerinin Gülen örgütü ile bağlantılı oldukları iddia edilmiştir. Bununla birlikte, bu hareket ile ilişkisi olmayan Kürt milletvekilleri ile belediye başkanlarının da aynı şekilde tutuklanması ve göz altına alınmasına dikkat çekilmiş hatta belediye başkanlarının milyonlarca seçmenin oyuyla seçildiğine değinilmiştir. Darbe girişimi sonrası yapılanlar ve terörle mücadele hükümetin artan otoriterliğinin tipik göstergesi olarak değerlendirilmiştir. OHAL sebebiyle Türkiye uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülüklerden muaf olduğu ancak temel hakların sağlanmasından muaf tutulmadığı özellikle işkence ve savunma haklarının tutuklananların ellerinden alındığına değinilmiştir. Birçok dergi, gazete ve basın yayın kuruluşu FETÖ ile ilişkisi olması sebebiyle kapatılmıştır. Raporda özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde gerçekleşen operasyonlara ayrı bir yer verilmiş ve sert bir şekilde operasyonlar eleştirilmiştir. Bu raporda, göçmenler ve mülteciler ile kadın hakları bağliıkları ayrıca bulunmaktadır. Avrupa'ya giden Suriyeli mültecilerin sayısında geri kabul anlaşmasına müteakip azalma olduğu ve mültecilerin sayısının Türkiye'de arttığına değinilmiştir. Venedik Komisyonu Raporu Avrupa Konseyine referans olup Konsey'in Türkiye'yi izlenme kararı almasına neden olmuştur. Birleşmiş Milletler, AB, Avrupa Konseyi ve Obama yönetimi temel aktörler olmuştur. Avrupa Komisyon ve AB, Türkiye'de ki insan hakları ihlallerine duyarsız kalması eleştirilmiş, stratejik önceliklere vurgu yapılması kınanmıştır.

SONUÇ

Baskı ve çıkar grupları, sendika, dernek, ulusal veya uluslararası işçi ve memur örgütleri gibi resmi olarak siyasiler tarafından tanınan gruplardır. Bu gruplardan günümüzde en fazla insan hakları ile ilgili örgütler ön plana çıkmaktadır. Zira insan haklarının teşvik edilmediği,

²⁵Türkiye: Giderek bozulan insan hakları iklimi, Human Rights Watch <https://www.hrw.org/tr/news/2016/01/27/286112> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

²⁶Human Rights Watch, AB/Türkiye: Erdoğan'la Toplantının Merkezinde Haklar Olmalı, <https://www.hrw.org/tr/news/2017/05/24/304154> (Erişim Tarihi: 15.12.2017)

²⁷Human Rights Watch, Türkiye: İnsan Hakları Savunucuları Utanç Verici Bir Yargı Kararıyla Tutuklandı, <https://www.hrw.org/tr/news/2017/07/18/306815> (Erişim Tarihi:15.12.2017)

korunmadığı durumlarda demokrasi var olmaz. Bu örgütlerden İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) ve Uluslararası Af Örgütü insan haklarını savunan günümüzde tanınmış en önemli örgütlerdir. Hükümetlere baskı yapan ve Batı kökenli bu örgütler insan haklarının tüm dünyada korunması için yayımlar yapmakta, araştırmalar yürütmektedir. Finansal kaynağını yine Batılı kurum ve kuruluşlardan sağlayan bu iki örgütten İnsan Hakları İzleme Örgütü çalışmamızın odak noktası olup özellikle Türkiye ile ilgili yayınladığı raporlar konumuzun ana temasıdır. Nvivo11 analiz programı ile analiz ettiğimiz raporlarda, en fazla insan hakları kelimesi karşımıza çıkmış olup daha sonra ifade özgürlüğü kavramına yer verilmiştir. Nitekim 2002-2017 yılları arası yayınlanan raporların tamamında ifade özgürlüğü başlığı bulunmakta ve bu başlık altında basın yayın kısıtlamaları, gazetecilerin tutuklanması, dil hakları, medya erişim yasağı gibi konular ana temalardır.

İnsan Hakları İzleme Örgütü tipik Batı dünyasının vurguladığı Kürt sorunu ve işkence konularına tüm raporlarda yer vermiştir. Kürt meselesi ile Kürtlerin dil hakları ayrıca azınlık hakları konuları sıklıkla raporlara yansımıştır. Türkiye’de sanki sadece Kürt sorunu varmış gibi bir tutum içinde olan örgüt, demokrasiyi savunan AB, ABD ve Birleşmiş Milletler gibi ulus ve ulusüstü yapıların savunduğu iddiaları aynen raporlara yansıtmıştır. Bağımsız ve özgür bir örgüt olması gereken İzleme Örgütü, Batının sözcülüğünü yapmıştır. Yaptığı tespitlerin doğru olma olasılığı yüksek olan izleme örgütünün, özellikle Türkiye’nin terörle mücadelesini anlama ve anlamlandırmada yetersiz kalmıştır.

İnsan hakları izleme örgütünün yayınladığı raporlar, özellikle insan hakları, otoriterleşme, demokrasi konularında çalışmalar yapan akademisyenler için kaynak oluşturmaktadır. Zira gazetecilerin tutuklanması, basın ve yayın özgürlüğü ile muhaliflerin özgür bir şekilde yapıcı eleştiriler her hükümet için elzemdir. 2002-2017 yılları arasında demokrasiyi savunarak, özgürleştirmeyi amaçlayan bir hükümet olarak iktidara gelmiş Adalet ve Kalkınma Partisi raporlara göre özellikle 2005 sonrası insan hakları ile ilgili değerlerden uzaklaşmış görünmektedir. Bu raporların hukuki bir yaptırımı olmasa da Batı ile entegrasyonu amaçlamış bir Türkiye’nin uluslararası görünümünü olumsuz etkilemektedir. Venedik Komisyonu kararları ile İnsan Hakları İzleme Örgütü raporları nitekim Avrupa Konseyini etkilemiş ve Türkiye’nin AB ile ilişkilerinin askıya alınmasına neden olmuştur.

İfade özgürlüğü, kadın ve LGBT hakları, işkence ve yanlış muamele ve son dönemde 15 Temmuz darbe girişimi ile ilgili değerlendirmeler, raporların öne çıkan başlıklarıdır. Raporlar yazılırken dikkat çeken bir husus sabit başlıkların yanı sıra dönem dönem farklı başlıklar ortaya çıkmıştır. Örneğin, 2017 yılı raporunda darbe ve ihraçlar

İnsan Hakları İzleme Örgütü Raporlarında...

konusuna değinen bir başlık bulunmaktadır. Her raporun sonunda mutlaka Avrupa Birliği, Avrupa Komisyonu, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi gibi kurumların değerlendirmelerine kısa da olsa değinilmiştir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin bu tür baskı ve çıkar gruplarının en azından yapıcı eleştirilerine kulak vermesi ve insan hakları ihlallerine yol açacak her tür tutum ve davranıştan ayrıca yaptırımdan uzak durması demokratik değerleri savunan Türkiye için olumlu bir adım olacaktır.

Recep GÜLMEZ

KAYNAKÇA

- Abbott, Randy L. "Pressure groups and intellectual freedom." *Public Library Quarterly* 1990/10 (2):43-62.
- Akad, Mehmet. *Baskı gruplarının siyasal iktidarla ilişkileri*: İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, 1976.
- Akıncı Selçuk. "Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Sivil Toplum Kuramcıları." *Gümüşhane University Electronic Journal of the Institute of Social Science/Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 2014/5 (11).
- Arı, Tayyar. *Uluslararası ilişkiler ve dış politika*: Marmara Kitap Merkezi 2008, İstanbul.
- Bal, Alan R. *Modern politics and government*: Springer,1988.
- Bal, İdris, Sütçü Güliz ve Silinir, Murat. "Uluslararası Siyasetin Aktörleri." In *Değişen dünyada uluslararası ilişkiler: uluslararası siyaset, uluslararası hukuk ve temel sorunlar*, edited by İdris Bal, 21-53, 2006. Lalezar Kitabevi.
- Beetham, David ve Boyle, Kevin. *Introducing Democracy 80 Questions and Answers*: UNESCO, 2009.
- Beetham, David. *Defining and measuring democracy, Sage modern politics series*. London ; Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 1994.
- Beetham, David. *Democracy : a beginner's guide, Oneworld beginners' guides*. Oxford: Oneworld, 2005.
- Beetham, David. *Democracy and human rights*. Cambridge, UK Malden, MA: Polity Press ; Blackwell Publishers, 1999.
- Brody, Reed, Narula Smita, Ganesan Arvind, Stork Joe, Buttigieg Joseph, Swanson Jacinda, ve Gordon Neve. "Human Rights and Global Capitalism: A Roundtable Discussion with Human Rights Watch." *Rethinking Marxism*, 2001/13 (2):52-71.
- Çam, Esat. *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları, 2000.
- Forsythe, David P. *Human rights in international relations*: Cambridge University Press, 2017.
- Gündüz, Ali Yılmaz ve Kaya, Mehmet. "Küresel Dünyada Sivil Toplum Kuruluşlarının Ekonomik Kalkınmadaki Rollerini Üzerine Bir Değerlendirme." *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 2014/6(10).

- Hafner-Burton Emilie M. ve Tsutsui Kiyoteru. 2005. "Human rights in a globalizing world: The paradox of empty promises." *American Journal of Sociology* 110 (5):1373-1411.
- Heyns, Barbara ve Bialecki Ireneusz. "Solidarność: Reluctant Vanguard or Makeshift Coalition?" *American Political Science Review* 1991/85 (2):351-370.
- Neier, Aryeh. *The international human rights movement: a history*: Princeton University Press, 2012.
- Ozbudun, Ergun. "AKP at the Crossroads: Erdogan's Majoritarian Drift." *South European Society and Politics* 2014/19(2):155-167. doi: 10.1080/13608746.2014.920571.
- Ozbudun, Ergun. "Turkey's Judiciary and the Drift Toward Competitive Authoritarianism." *International Spectator* 2015/50(2):42-55. doi: 10.1080/03932729.2015.1020651.
- Polat, Rabia Karakaya. "The 2007 Parliamentary Elections in Turkey: Between Securitisation and Desecuritisation." *Parliamentary Affairs* 2009/62 (1):129-148. doi: 10.1093/pa/gsn039.
- Risse-Kappen Thomas, Ropp Stephen C ve Sikkink Kathryn. *The power of human rights: International norms and domestic change*. Vol. 66: Cambridge University Press, 1999.
- Sailors, Misty ve Hoffman James. "The language police: How pressure groups restrict what students learn." *Journal of Literacy Research* 2004/36 (2):283-288.
- Schmitz, Hans Peter ve Sikkink Kathryn. "International human rights." *Handbook of international relations*:517-537, 2002.
- Stammers, Neil. "Social movements and the social construction of human rights." *Human Rights Quarterly*, 1999/21 (4):980-1008.
- Şahin, Levent ve Öztürk Mustafa. Küreselleşme sürecinde sivil toplum kuruluşları ve Türkiye'deki durumu, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 2008, (54)
- Tağma, Korkmaz. *Yeniden Yapılanma Kuralları*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2001.
- Talas, Mustafa. "Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi." *Türklük Bilimi Araştırmaları* 2011/29 (29):387-401.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Siyasal kurumlar ve anayasa hukuku*. 1980/Vol. 554: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Recep GÜLMEZ

- Watson, Alison MS. "Global monitor: Human Rights Watch." *New Political Economy* 2004/9 (3):441-453.
- Watts, Duncan. *Pressure groups*: Edinburgh University Press, 2007.
- Wong, Wendy H. *Internal affairs: How the structure of NGOs transforms human rights*: Cornell University Press, 2012.
- Yatkın, Ahmet "Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları: Güçlü Sivil Toplum Kuruluşları." *Avrupa Birliği Üyesi Türkiye, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi* 2008/(2):29-38.